

O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi
Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti

**“ERKIN VOHIDOV
IJODINING TURKIY XALQLAR
MADANIYATIDA TUTGAN O‘RNI”**

XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

MATERIALLARI

TOSHKENT – 2022

UO'K: 821.512.133.1
KBK 82.3(50')

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti
Erkin Vohidov ijodining turkiy xalqlar madaniyatida tutgan
o'rni" xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari / Toshkent,
2022. – 375 b.

Tashkiliy qo'mita:

Madjidov I.U. – O'zMU rektori
Shirinova R.H. – O'zMU prorektori
Saburov H. – O'zMU prorektori
Mirsoatova M.S. – Jurnalistika fakulteti dekani
Boltaboyev H.U. – O'zbek adabiyotshunosligi kafedrasini mudiri
Qurbonova M. – O'zbek tilshunosligi kafedrasini mudiri

Mas'ul maharrir:

Filologiya fanlari doktori, professor
Hamidulla BOLTABOYEV

To'plovchi:

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori
Ra'no MULLAXO'JAYEVA

O'zMU ilmiy-texnikaviy kengashi tomonidan nashrga
tavsiya etilgan

ISBN 978-9943-6084-9-8

© Erkin Vohidov, 2022
© O'zMU, 2022

MUNDARIJA

Hamidulla BOLTABOYEV. Kirish so'zi.....7

I. ERKIN VOHIDOV SHE'RIYATI ABADIYATI

<i>Naim KARIMOV</i> . Erkin Vohidov gulshani.....	11
<i>Abdulla A'ZAM</i> . Adabiy jasorat.....	19
<i>Qozoqboy YO'LDOSHOV</i> . Beorom yurak zarblari.....	23
<i>Muhammadjon IMOMNAZAROV</i> . Erkin Vohidov mening taqdirimda.....	37
<i>Narzulla JO'RAYEV</i> . Hurriyat hayqirig'i.....	43
<i>Nurbjoy JABBOROV</i> . Erkin Vohidov she'riyatida milliy ruhiyat tasviri.....	49
<i>Islomjon YOQUBOV</i> . Hayot haqiqati va hadiiy-falsafiy talqin....	56
<i>Abdulla ULUG'OV</i> . Dilbar she'riyat.....	63
<i>Yangiboy QO'CHQOROV</i> . Niholing qoshiga bir gul ekib qo'y....	68
<i>Laylo SHARIPOVA</i> . "Shoirlik – bu shirin jondan kechmakdir".	75
<i>Dilrabo QOZOQBOYEVA, Dildora HUSANOVA</i> . So'z sehri.....	80
<i>Toji NOROV</i> . Inson o'zing, inson o'zing!.....	86
<i>Rustam JABBOROV</i> . Vatandoshlik va zamondoshlik saodati...	92
<i>Nafisa YUSUPOVA</i> . Erkin Vohidov – el suygan adib.....	96
<i>Shaxnoza XO'JAMBERDIYEVA</i> . Abadiy barhayot satrlar.....	99
<i>Nigora QIRYIGITOVA</i> . Hayot haqiqatini ifodalagan misralardagi yumor.....	105
<i>Sayyora QOZAQOVA</i> . Bir she'r jozibas.....	108
<i>Sayyora KULATOVA</i> . Shoirlarning ichki kechinmalari erkin vohidov asarlari misolida.....	111
<i>Halima YULDASHEVA</i> . Erkin Vohidovning milliy ruhni hajviy obraz va xarakterlar orqali ifodalash mahorati.....	115
<i>Parvina ASHUROVA</i> . Erkin Vohidov lirikasida folklorizmning tutgan o'rni.....	121
<i>Dilruxjon ABDILAKIMOV</i> . Erkin Vohidov ijodi Naim Karimov talqinida.....	130
<i>Dilbar HASANOVA</i> . Erkin Vohidov ijodi va zamonaviy o'zbek nasrida inson tuyg'ulari talqini.....	133
<i>Gulnavoz MAMADALIYEVA</i> . Samimiyatga yo'g'rilgan ijod....	136
<i>Dilfuza QOSIMOVA</i> . Nazmi navoli, navobaxsh shoir.....	142

yilning iydi ramazonida Xurshid aka Do'strammedov qo'ng'iroq qilib "Bir necha joyga ta'ziyaga kirib chiqmoqchimiz. Erkin akam "Yangiboyga ham aytinglar!" dedi. Sizga ustozning mehri bo'lakcha!" dedi. Bajonidil rozi bo'ldim. Erkin aka, Ibrohim aka, Iqboljon, Dadaxon aka, Nasriddin aka, Xurshid aka, Abdunabi aka va men avval O'tkir Hoshimovnikiga, keyin Pirmat Shermammedovnikiga (Sirg'ali dahasining chetida, dala bilan tutashgan mavzeda ekan), Farhod Musajonovnikiga fotihaga kirdik. Abay ko'chasidagi ko'p qavatli uylarga borib fotiha o'qitganimizda Erkin akam sinchkovlik bilan bir narsani sezib qoldilar. Xurshid akam ham hushyorlik bilan Farhod aka emas, boshqa birovning xonadoni oldida o'tirganimizni aniqladilar. U yoqqa, rahmatlik adibning pod'ezdiga o'tdik. Keyin Yunusobodga borib Shodmonbek akadan, Sobir O'nardan ko'ngil so'radik. Bu tafsilotlarni keltirayotganimning boisi Erkin akada bir oila tuyg'usi nihoyatda kuchli. U kishi boshchiligida tez-tez uyushtirilayotgan shaxmat bellashuvlarini oling. Bularning o'zi bir qissa. Ahmadjon Meliboev "Sayohat" mehmonxonasida nahorgi to'y oshi berayotganida Erkin aka bilan suhbatlashib turardik. "Ustoz! Tush payti "Afsona"da do'ppidek osh damlatmoqchi edim. Shaxmat o'ynaysizlarmi!" dedim. "Yangiboy! Ezgu ishning erta kechi yo'q. Ketdik!" dedi. Kuni bo'yi shaxmatchi adiblar, Aziz aka To'raev, Bahodir Umrzoqov bilan dona surdilar. Jumalistikadagi ustozim Shuhrat Jabborovni ham chaqirdik. Yana bir mehrli murabbiyim Saydi Umirov safarda ekan. Shu kuni Erkin aka g'olib bo'ldilar. Men Allohdan yuz yoshda ham u kishining qo'lidan qalam va shaxmat donalari tushmasligini so'ragan bo'lardim!

"SHOIRLIK – BU SHIRIN JONDAN KECHMAKDIR"

*Laylo SHARIPOVA,
BuxDU dotsenti, f.f.d.*

O'zbekiston xalq shoiri E.Vohidov "shoirlik – bu shirin jondan kechmakdir", "Limmo-lim fidolik mayin ichmakdir", "...Jigarni ming pora etmak", "Bag'ir qoni bilan satrlar bitmak" deb yozdi va umrini aynan Shunday yashab o'tdi. Yozganiday:

O'zni tomchi-tomchi, zarra va zarra
Elga qurbon qilib eng so'nggi karra
Armon bilan demak: "Ey ona yurtim,
Kechir, xizmatini qilolmay o'tdim"⁵.

deya oladigan vatanparvar shoirlar safidan joy oldi. Bu misralar ustod Mirtemirga bag'ishlangan "Shoirlik" she'ridan olingan bo'lib, shoir she'r yakunida "Shundoq yashar asli sohibi ijod", – deya xulosa qiladi. Bu she'r aynan E.Vohidovning o'ziga ham daxldor. Uning o'zi ham shunday yashab o'tdi. Nafaqat she'riyati, dramaturgiyasi, tarjimalari, ilmiy va publitsistik maqolalari bilan, balki hayoti, ijtimoiy faoliyati bilan ham xalq ruhiyati kamoloti, yoshlar tarbiyasi yo'lida xizmat qila oldi. Tug'ilganida farg'onalik bo'lgan esa-da, ulug' iste'dodi, zahmatli mehnati, so'zi va amali birligi tufayli O'zbekiston xalq shoiri, O'zbekiston Qahramoniga aylandi. Istiqlolni ehorlagan va mustaqillik yillarida bor salohiyatini Vatan ravnaqi yo'lida sarflagan shoir quyidagi satrlarni yozganida hali ko'plar istiqlolni orzu ham qilmagan edilar:

Qulluq qil demasman,
Yurt tuprog'in o'p,
Unga qullar emas, fidolar kerak.
Uning senu mendek shoirlari ko'p,
Buyuk elga endi daholar kerak.
Qaddingni baland tut,
Bo'lma sarta'zim,
Cho'qqi bo'lolmasang, mahkam qoya bo'l.
Pillapoya bo'ldim senga, azizim,
Sen ham gal kelganda pillapoya bo'l!⁶

E.Vohidov qaddini baland tutdi, sarta'zim bo'lmadi. Ammo kamtarinlik bilan keyingi avlodga "pillapoya" bo'ldi. XX asrning 2-yarmida o'zbek she'riyatiga kirib kelgan shoirga Cho'lpon, Usmon Nosirlar bivosita, G'afur G'ulom, Hamid Olimjon, Oybek, Mirtemirlar bevosita pillapoya bo'lgan esalar, E.Vohidovning o'zi

⁵ Vohidov E. Saylarem. Ikki jildlik. Ikkinchi jild. Sadoqatnoma. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashri, 1986. – B.123 (keyingi misollar shu kitobdan olinganda faqat kitob nomi va beti keltiriladi).

⁶ Sadoqatnoma. – B.165.

A.Oripov, Jamol Kamol, Rauf Parfilar avlodi safida turib Shavkat Rahmon, Xurshid Davron, Usmon Azim, Usmon Qo'chqor, Muhammad Yusuf singari baquvvat ijodkorlarga pillapoya bo'la oldi. Bugun Shavkat Rahmonlar pillapoyasida turib qad rostlagan Sirojiddin Sayyid, Iqbol Mirzo, Eshqobil Shukur, Halima Ahmedova, Abduvali Qutbiddin singari xalq suygan shoirlar yangi avlodga pillapoya bo'lib ulgurdilar.

Adabiyotshunosligimiz E.Vohidov haqida anchayin yozgan bo'lsa-da, umumiy holatga nazar solsak, hozirga adabiy jarayonni yoritishda o'zbek she'riyati taraqqiyotidan ortda qolayotgani rost. Hali ko'p va xo'b yozish darkor.

E.Vohidov ijodi davomida she'r va shoirlik haqida alohida mehr, ulug' e'tiqod, muhabbat bilan yozdi. Uning "Kuzatish", "Shoirlik", "Yurak va aql", "Shoir", "Shoir qalbi", "She'rim haqida she'r" kabi she'rlari fikrimizga misoldir. She'rlarini farzand deb bilgan shoir 1977-yilda yaratilgan "Kuzatish" she'rida oqil ota bo'lib she'rlarining yutuq va kamchiliklarini aytib o'tadi. Milliylik nuqson sanalgan pallada shoir muharrirlarga murojaat qilish bahonasida jasorat bilan davr dardlarini aks ettiradi:

To'g'rilangu yurish-turishin,
O'zgartirmang turish-turmushin.
O'z fe'liga xosligi qolsin,
O'z eliga mosligi qolsin.
To'g'ri so'zlik darsin o'tgan dam
Unutmasin qochirimni ham.
Mag'rur qilgan chog'ida xitob,
Yo'qolmasin sharqona odob⁷.

Shoir davr mafkurasi sabab dil so'zini o'zi istaganday bitolmayotganidan, yozganlarini davrga moslashga majburligidan o'kinar ekan, shu og'riqni ham kulgu vositasida mahorat bilan bera olgan. Farg'onacha kulgu-qochirim ko'magida davr nuqsonlarini tanqid qila olgan, zakiiy she'rxon bilan dardlasha bilgan:

⁷ Sadoqatnoma. – B.83.

O'zgaradi qancha kaloming,
O'zgaradi qanchalar lavhang.
Yozilganda "Tong" bo'lsa noming,
"Oqshom" bo'lar balki sarlavhang⁸.

She'r e'lon bo'lganda uni nomimdan taniyman, deyish bilan shoir kulguni yanada kuchaytiradi. "She'rim haqida she'r"ni o'qib, rohat qilib kulasiz. Satrdan satrga o'tgan sayin kulgungiz jarangi oshib boradi. Ammo she'mi o'qib bo'lgach, birdan xomush bo'lib qolasiz. Xalqimizning yaqin o'tmishini o'kinch bilan o'ylaysiz. Istiqlolgacha bo'lgan davrda ijod qilgan shoirlar qismatini eslaysiz. Oqibat o'qigan she'ringizdagi yumor satiraga aylanadi. Tragik komediya mutolaa qilganingizdagi holga tushasiz. E.Vohidov ijodida uchraydigan satira va yumor folklordan rang olganiga, vodiya xos askiya, xalqona qochirimlardan o'sib chiqqaniga iqror bo'lasiz.

E.Vohidov uslubi rang-barang. Uning she'riyati, avvalo, vazniga ko'ra betakror. Barmoqdagi she'rlari shoir ruhiyatidagi barqarorlikni, muvozanatni, aruzdagi she'rlari vazminlik, mutanosiblikni namoyish qilsa, sarbastdagi she'rlari shoiming buysunmas, o'jar, erkin ruh egasi ekanini ko'rsatadi. Bu uch xil holat bir-biriga zid va ayni damda, bir-birini taqozo qilib, to'ldirib turadigan jihatlar sifatida butunlik hosil qilgan. Bunday serqirra ruhiyat sohibi betakror shoir bo'lishi tabiiydir. E.Vohidov uch vaznda birday ijod qilgan shoirki, bunday shoirlar she'riyatimizda barmoq bilan sanarli. Negaki yetuk shoirlarimizning aksariyatida uch vazndan qaysidir biri kam iste'foda qilingani hech kimga sir emas.

E.Vohidov mahoratli shoir sifatida badiiy san'atlardan o'z o'rni, o'ziga xos tarzda foydalana oldi. Bu hol shoir she'riyati badiiyatining yuksak bo'lishini ta'min etdi. Ayni damda, shoir ham folklordan, ham Sharq mumtoz she'riyati an'analaridan va dunyo she'riyati yutuqlaridan foydalana oldi.

Xalq dostonlarida, aytaylik, "Ravshan" dostonida osmonda oy ikkita bo'lib qolgani, bu Zulxumor ruxsorining ko'kdagi aksi ekani tasvir etilgan. Bu bilan xalq qizning go'zal ekanini ifoda etgan.

⁸ Vohidov E. Saylanma. Iki jildlik. Birinchi jild. Muhabbatnoma. – Toshkent: O'zbek O'limi nomidagi Adabiyot va san'at nashri., 1986. – B.83 (keyingi misollar shu kitobdan olinganda faqat kitob nomi va beti keltiriladi).

Shoirming "Oyga" she'rida xalqning ana Shu tasviridan ta'sirlanib diolog va bu suhbatdan chiqarilgan ajoyib xulosa berilgan. Lirik qahramon o'zini yerga olib ketishlarini xohlagan oyga javoban unga borib yeta olishini, uni yerga olib qaytishini aytadi. Ammo jundaygina e'tiroz bildiradi:

Lekin bunda bor bir parivash,
Qarashidan dillarda otash.
Yuzi uning mohi tobondir,
Ko'zi uning ofati jondir.
U qarshingda ko'rsatsa chiroy,
Ko'kka qaytib ketmaysanmi, oy?⁹

Xalqda mavjud "Husnidan oy xijolat" tashbehi go'zal tarzda tasvirga aylantirilgan. Natijada she'r ta'sirchanligi oshgan.

E.Vohidovda folklordan, undagi ertak, afsona, rivoyatdan ta'sirlanib, folklor obrazlari, motivlari qo'llab yozilgan she'riy asarlar talaygina. Shoir xalq maqollari va matallaridan mahorat bilan foydalanib, oddiy folklorizmni yuzaga keltirar ekan, xalqning purhikmat ifodasi yordamida o'ziga xos, kutilmagan xulosalar chiqara olgani bilan e'tirofqa loyiqdir. Bu o'ziga xoslik shoir uslubining bir qirrasiga aylana olgan:

Men ko'ngil ko'yiga kirsam,
 Bilmayin bossam tikan,
Tush bilib ta'bir ctingkim,
 O'ngda bir gulshan topay.
Ayri til birlan riyo
 Bersa menga yuz yaxshi do'st.
Do'st kerakmas, to'g'ri so'zlab
 Bir halol dushman topay¹⁰.

"Bilmayin bosdim tikanni, tortadirman jabrini" xalq maqolini qo'llab turib, shoir she'rxonni ko'tarinkilik tomon tortadi: tikanning gulshanga aylanishini istaydi. Folklorga xos evrilishni aruz ko'magida beradi. Bu satrlar tahlilining o'zi bir maqola bo'la olish imkoniga ega.

⁹ Muhabbatnoma. - B.148.

¹⁰ Sadoqatnoma. - B.64.

Bu fikrlardan muddao Shuki, E.Vohidov she'riyati surati bilan ham, siyrati bilan ham xalq yuragida muhabbat paydo qila oldi. Goh she'r, goh doston, goh kuyga vobasta holda har bir xonadonga kirib bordi va shoirning barhayotligini ta'minlay oldi. E.Vohidov hayoti va ijodi, jumladan, she'riyati uning XX asrning 2-yarmi, XXI asrning 1-choragida yashab o'tgan ulug' shoir, mohir dramaturg, yetuk tarjimon, fidoyi, vatanparvar jamoat arbobi ekanini, uning 2-umri boshlanganini, bu umr zavol bilmasligini dalillay oladi.

SO'Z SEHRI

*Dilrabo QOZOQBOYEVA,
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori;
Dildora Husanova,
O'zbekiston Milliy universiteti talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada g'azal mulkining sultoni Alisher Navoiy va O'zbekiston Qahramoni Erkin Vohidovning so'zga oid qarashlaridagi o'zaro mushtaraklik to'g'risida fikr yuritiladi. Ularning ushbu fikrlari o'zaro qiyoslanadi.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, Erkin Vohidov, so'z, gavhar, "Hayratu-l-abror", "So'z latofati", til, millat.

Annotation: This article discusses the similarities between the views of Alisher Navoi who is the Sultan of the Ghazal dynasty and Erkin Vahidov who is Hero of Uzbekistan. Their views are comparable.

Key words: Alisher Navoi, Erkin Vahidov, word, gem, "Hayratu-l-abror", "So'z latofati", language, nation.

Biz hamisha olam sir-sinoatlarini bilishga intilamiz. Undagi o'zgarishlar qanday paydo bo'ldi-yu, taraqqiyot qay yo'sinda o'sib bormoqda buni bilishga harakat qilamiz, fikrlarimizni mushohada etamiz; to'satdan bir savol tug'iladi "Bizni o'z bag'riga olgan, shu qadar fikrlashga undayotgan olam asli qanday paydo bo'lgan?" Ko'pchilik manbalarda ochunning so'zdan bino bo'lganligi haqida fikr boradi. Bu bejiz emas, albatta. Olamning "yaral" (arabchasi "kun") so'zidan ibtido topganligi haqida hatto hazrati Navoiy asarlarida ham bir necha bor ta'kidlanadi: